

EMBARGO – Jen pro posluchače Úvodu do etiky ZS 2003 – NEROZMNOŽUJTE, NEROZŠÍŘUJTE

Devátá přednáška

2.prosince 2003

Pro dobro věci: Utilitarismus

Docházíme k dalšímu přelomu: Pokud máte při pohledu na probraný materiál pocit, že vás zavalila lavina, máte k dispozici mimo osnovy také psanou formu přednášek (skripta), kterou lze kopírovat, číst a počmárat zvýrazňovačem. Zkouška je z obou semestrů. Zpracujte ZS, dokud je čerstvý!

Základní osnova zimního semestru:

- začali jsme představou *holosvěta*, prostého smyslu a hodnoty, a otázkou, jak lidé ustavují orientační body dobra a zla.
  - Hovořili jsme
    - o představách tzv. „společenské smlouvy“,
    - o společnosti jako základu morálky (sociologický relativismus), pak
    - o jedinci jako jejím tvůrci (psychologický a etický egoismus)
- pokračovali jsme představou *orientovaného* světa života, jehož osnovou a útkem je hodnota a smysl
  - Hovořili jsme
    - o náboženské zkušenosti obecně – a údivu a vděčnosti jako základních motivech
    - o představě světa, kterému udává smysl Boží vůle (příkazová etika) nebo Boží zákon (etika zákona)
    - o představě přirozeného zákona, pojatého jako vůle Matky přírody nebo jako pravidelnost výskytu, a o představě zla jako odcizení od přírody, od nevědomého, od odpovědnosti
- čeká nás otázka, jak hodnotit jednotlivé počiny: kdy je čin dobrý či správný, kdy je zlý a špatný?
  - Budeme hovořit
    - o představě, že zda čin je dobrý či zlý závisí na tom, k jakým vede následkům (utilitarismus)
    - o představě, že stěžejním kriteriem je blaho (*slast* a *strast*) (hedonismus)
    - o představě, že čin je správný či špatný podle toho, zda odpovídá morálnímu zákonu (formalismus)
    - a po vánocích o představě, že jakýsi „morální zákon“ vůbec existuje; pak přijde zkouškové období
- na prvním zasedání LS přidám přednášku o své vlastní představě o etice, abyste neříkali, že se se svými názory skrývám

* * *

EMBARGO – Jen pro posluchače Úvodu do etiky ZS 2003 – NEROZMNOŽUJTE, NEROZŠÍŘUJTE

Předchozí přednáška v kostce (přeskočím v přednášce):

Etika přirozeného zákona

Vychází z vědomí uspořádanosti všeho, co je Strůjcem pořádku může být Matka Příroda (účelové čili teleologické uspořádání) nebo vývoj (příčinné či mechanické uspořádání), avšak společně přesvědčení, že

Věci mají svůj řád a člověk se jím má řídit

Jenže proč se jím neřídí, když je to přirozené?

Odpovědí je **představa odcizení** jako zdroje neřesti a **návratu k přirozenosti** jako základu etiky

⇒ Odcizení **od přírody** v umělém světě a romantický pokus o návrat k přirozenosti (osobní obnova, ne strategie či etika)

⇒ Odcizení **od hlubin duše** kritickým rozumem, proto návrat k nevědomému (únik od odpovědnosti)

⇒ Odcizení **od odpovědnosti**: konzum bez péče o svět. Pak základem naturalistické etiky je odpovědnost za lidský dopad na svět, potřeba trvale udržitelného způsobu života

Jenže tím se vracíme k námětu náboženské etiky:

Základem všeho etického jednání je úcta k bližnímu a k světu, avšak tím se neřeší otázka, co tato úcta má znamenat v každodenní praxi: **co dělat, čeho se vyvarovat**

nevystačíme s návratem k přírodě, potřebujeme kritické myšlení. proto další část semestru ne jako dosud, „Co je dobro/zlo?“, nýbrž jednotlivě, co je dobré, co zlé?

Jak rozhodovat, jak hodnotit jednotlivé počiny?

* * *

Leč k věci samé:

Dosud jsme se zabývali otázkou, co je Dobro a zlo?

Ted' se potřebujeme obrátit k otázce, co je dobré a co zlé?

rozlišit: **dobré obecně** má řada významů:

dobré jako prostředek (krém dobrý na boty)

dobré jako příklad svého druhu (dobrý krém-na-boty)

dobrý morálně – hodný chvály a hany

vztahuje se k lidskému jednání

dobrý člověk je ten, který dobře jedná

(opak etiky ctností, dobré je to, jak jedná dobrý člověk!)

základní je svobodný čin, otázka je kdy je dobrý?

Primitivní náboženství a primitivní myšlení

rozlišuje přikázané a zakázané – tabú

EMBARGO – Jen pro posluchače Úvodu do etiky ZS 2003 – NEROZMNOŽUJTE, NEROZŠÍŘUJTE

zlý je čin, který porušuje tabú, jednající musí zemřít
(být trestán)
nezáleží na úmyslu, nezáleží na výsledcích, ani na
vědomí viny
některé činy jsou prostě dobré, jiné zlé
(třeba: kdo spatřil boha, porušil tabú a musí
zemřít

(příklad tety, která se zabouchla ve sklepě: chlapec
ji odmítá vypustit, protože rodiče mu zakázali
klíče)

(příklad Jefty Galádkého: slib musí dodržet, byť to
stojí život jeho dcery; podobně Herodes a Jan
Křtitel)

totéž v soudobém fundamentalistickém myšlení

- spravedlnost musí být, i když následek je Hitler, jako
v případě Versaillské smlouvy
- mladistvý zločinec: spravedlnost musí být, i když
vězení učí kriminalitě
- příklad interupcí: je vražda, nepřípustný čin, i když
výsledek znásilnění, i když ohrožuje život matky
několika dětí, i když nechtěné dítě trpí

ABSOLUTISTICKÉ ETIKA: na situaci nezáleží: zakázaný čin,
vyžaduje trest, ať důvod či následek jakýkoliv
Příklad: co s mladistvými zločinci?
Obvyklý trest vytváří recidivisty, ale:

Spravedlnost musí být – fiat iustitia, pereat mundus
Morální zákon **formálně** stanoví, které činy jsou dobré,
které zlé, na situaci nezáleží
Odtud označení **formalismus**

Zdravý rozum se bouří proti absolutistické etice

Tak Ježíš vyčítá farizeům, že se starají o zákon, ne o
člověka

Rozum mu dává za pravdu: jak hodnotíme čin záleží na
situaci

Tak dobrovolný odchod ze života:

pilot umírá, aby hořící letadlo nedopadlo na
obytnou čtvrť

podnikatel umírá, aby unikl stíhání za podvody
či tunelování

To je přece zásadní rozdíl

SITUAČNÍ ETIKA

bere v potaz úmysl: chtěl zabít chodce nebo
zachránit děti v autobusu? Oběť mrtvá, přesto
čin hodnotíme jinak

jaký následek: vypáčil dveře, aby ukradl obraz nebo
zachránil život psa?

EMBARGO – Jen pro posluchače Úvodu do etiky ZS 2003 – NEROZMNOŽUJTE, NEROZŠÍŘUJTE

To zastánci ABSOLUTISTICKÉ ETIKY naprosto odmítají tvrzením, že
ÚČEL NESVĚTÍ PROSTŘEDKY

A tu ejhle, Jeremy Bentham (1748-1832 s prostou otázkou:

Kdyby účel nesvětil prostředky, co by je světilo?

Přestaňte s tou spravedlností, ptejte se, co poslouží
dobru

Jde jen o to, aby lidé co nejmíň trpěli, co nejvíce byli
šťastní

jedinou nosnou zásadou je konat dobro, ne zlo, hojit, ne
zraňovat, milovat, ne ubližovat: to jediné má smysl
posuzovat jednání podle výsledků, ať je čin či motiv
jakýkoliv
Když je výsledek dobrý, čin je dobrý

Až posud: „spravedlnost“, ve skutečnosti hledání úniku z
odpovědnosti za rozhodnutí dobra/zla, co dělat/čemu se
vyhýbat

--hledání ztracené nevinnosti: ztracené
samozřejmosti

--popření odpovědnosti: determinismus, egoismus

--hledání klíče: kdo/co rozhodne za nás: Boží vůle,
přírodní zákon

Jenže není úniku, výmluvy neplatí:

život ve svobodě znamená život v odpovědnosti

k čertu s morálkou, když vede k utrpení! rozhodujte podle
výsledků

DOPORUČUJI ČÍST NEBO SHLÉDNOUT HRU G.B.SHAWA, THE DEVIL'S DISCIPLE ČILI
ĎÁBLŮV UČEDLNÍK. JE VHODNÁ I JAKO PODKLAD PRO PÍSEMNOU PRÁCI.

*jediná zásada: konat dobro, nepáchat zlo
Konec staletí utrpení, týrání člověka člověkem*

To je utilitarismus

* * *

Samozřejmost utilitarismu:

Proti všemu, co Evropa - či evropský establishment - celá
staletí věřili

Přesto se rozletěl Evropou jako veliké osvícení XIX. století
Co svět světem stojí, lidé se vraždili ve jménu velikých ideálů
a honosných zásad - a najednou to všechno vypadá
malicherné, jediná jasná zásada: konat dobro!

„Nebot' po ovoci strom poznán bývá“ - vždyť jediné tím se řídíme
v životě - přece to jediné, podle čeho posuzovat, je,
k čemu to vede!!

EMBARGO – Jen pro posluchače Úvodu do etiky ZS 2003 – NEROZMNOŽUJTE, NEROZŠÍŘUJTE**A tu otázka: Proč tak najednou?**

Proč po staletí nikoho nenapadlo soudit podle následků, a proč náhle v 19. století utilitarismus smete Evropu?

Proto odbočení: Co se dělo v 19. století, že se utilitarismus najednou zdá samozřejmý?

Děla se revoluce v Americe: místo pánů a rabů rovnoprávní občané.

Děla se Velká francouzská revoluce: svoboda, rovnost, bratrství – ideál humanity, u nás už v husitské revoluci

Jenže hloub: děje se

Posun v pojetí lidského života od údělu k úkolu:

dosud, nedá se nic dělat, oplata na onom světě

v 18. stol: **dá se něco dělat** – (plus pochyby o onom světě)

oproti statické představě, že co je, je dobré, účelem je udržovat, zachovat, všechna změna k horšímu

aktivní pojetí: život není stav, život je dění:

je možné změnit:

místo strategie smíření základní strategie nápravy

vznikají dva proudy aktivismu:

(i) je možné **odstranit konkrétní zla**

z toho představa sociální odpovědnosti: je možné hojit rány, měnit podmínky

(ii) je možné **vytvořit království boží na zemi**

z toho chiliasmus, utopismus zářných zítřků, revoluční radikalismus

Avšak lidé zaznamenávají jen jedno:**není třeba pasivně trpět, je možné měnit**

(Odtud nové dělení společnosti, mezi

- těmi, kdo chtějí zachovat „staré dobré mravy“ a své výsady (konservatismus)
- těmi, kdo chtějí zachovat výsady, ale podílet se na nich, rozšířit je (liberalismus)
- těmi, kdo chtějí odstranit výsady, prosadit svobodu, rovnost, dobrou vůli (demokracie)

Výsledek:

místo středověkého imperativu, „Jen ne změna!“ nastupuje novověký imperativ,

„Necht' zhyne starý podlý svět!“

A on taky jo, zhyнул podle přání:

Ozvuky Velké francouzské revoluce a americké revoluce:

padá samozřejmost privilegia, nastupuje samozřejmost rovnoprávnosti

Zásady „je to přirozené“, „je to vůle boží“, to je morální, už nikoho neoslovují

EMBARGO – Jen pro posluchače Úvodu do etiky ZS 2003 – NEROZMNOŽUJTE, NEROZŠÍŘUJTE

zdá se, že morálka je prostě obrana privilegií privilegovaných

„nesluší se selským synkům studovat...“

sluší se odvádět desátky, robotovat

Ale to už neplatí!

Jenže co platí?

Dramatická změna, později označovaná jako „demokratická revoluce“, zpochybnila nejen všechnu morálku, ale i všechnu autoritu k stanovení morálky

příklad honitby: aristokracie zabíjela pro radost, hrozila Božím trestem pytlákům. Po zrušení roboty pocit rovnoprávnosti převládá sedláci vraždí jako šlechta, ale je jich mnoho: na okraj vyhubení zajíců, bažantů, koroptví (Odtud „Zákon o lidové myslivosti“!)

Situace na počátku 19. století:

zhroutila se stará pravidla, nic neplatí, zhroutila se i všechna autorita k vydávání příkazů – avšak soužití dál vyžaduje pravidla vycházení jednoho s druhým

Není král, ani bůh – morálky je naléhavě třeba, avšak aby byla přijatelná, musela by vycházet z rozumu a z přirozenosti.

* * *

To je situace, do které vstupuje UTILITARISMUS jako morálka, kterou můžeme uchopit zdravým rozumem, bez předpokladu tradice či autority

Vstupuje na evropskou scénu zdánlivě radikálně, avšak má hluboké kořeny

--Kořeny v tradici: ne středověká víra zákoníků, která pálí pro víru, **nýbrž víra proroků**, kteří odsuzují obřad, hledají účinnou pomoc proti legalismu (Ježíš o dnu sobotním, Jakub o víře a skutcích)

--kořeny v zážitku: svět se jeví jako dobrý/zlý ve vztahu k činnosti žití, co prospívá, co škodí

Základní zkušenost:

Dobré skutek je ten, který vede k dobrému

Absolutistická etika nikdy nebyla „etikou Evropy“

byla vždy etikou privilegovaných, protože bránila privilegia Etika prostých lidí byla vždy situační etika, čerpaná z evangelia a Ježíšova důrazu, že důležité je především konat dobro, ne ostříhat nějaký zákon

Proto když se s koncem středověku dostávají ke slovu mimo vysoký klérus a šlechtu také nižší šlechta a kněží, také prostí lidé, přinášejí s sebou důraz na konání dobra, ne na udržování starých privilegií

viz např. „evangelickou“ (tj. evangelijní) reformu v církvi

podobně demokratické hnutí v 19. století

EMBARGO – Jen pro posluchače Úvodu do etiky ZS 2003 – NEROZMNOŽUJTE, NEROZŠÍŘUJTE

Vrstvám, které se nově hlásí o své místo na slunci, je to jasné:

čert vezmi tradice, ideály načichlé kadidlem a všechno, ve jménu čeho privilegovaní po staletí utlačovali bédně--
dost výmluv, **změňme lidské utrpení!**

čert vezmi morálku, mravní zákon! Tolik utrpení (Její
pastorkyňa: ve jménu morálky trpí matky, děti)

Stačí prostě dělat dobro! buď dobrý, s láskou přistupuj
k bližním, k světu - to je přece samozřejmé!

Či formálně, podle stěžejní zásady největšího dobra, kterou se
vykazuje utilitarismus

**JEDNEJ TAK, ABY Z TVÉHO JEDNANÍ VZNIKLO CO NEJVÍC DOBRA PRO CO
NEJVĚTŠÍ POČET LIDÍ, CO NEJMÉNĚ UTRPENÍ - cokoliv nad to jest,
od zlého jest**

Představa, že prospěšnost znamená egoistický osobní
krátkodobý prospěch, není ani utilitarismus, ani
pragmatismus, jen hrubá vulgarizace velikého idealismu,
který utilitarismus představoval v 19. století

Leč pozor, je třeba rozlišit utilitarismus a hedonismus.

Přísně vzato, utilitarismus neposkytuje odpověď na otázku,
co je dobro, jen na otázku, který čin je dobrý
Na tu odpovídá,

čin je dobrý, pokud jeho následky představují
co nejvíce dobra a co nejméně zla pro co
největší počet lidí.

Pak je tu druhá otázka, co je to dobro, které má dobrý čin
vytvořit v co největší míře.

Na to je možná celá řada odpovědí.

Pokud nejvyšší dobro je věčná spása, pak ten čin je
dobrý, který vede ke spáse duše.

Jezuité, kteří pronásledovali tajné evangelíky,
jednali jako utilitaristé, totiž tak, aby
vytvořili co nejvíce dobra (rozuměj věčné
spásy) pro co největší počet lidí.

Podobně bychom mohli mít utilitarismus spojený
s představou, že největší dobro je vzdělání, nebo
plodnost, nebo zdraví

Ve skutečnosti, utilitaristé jako Jeremy Bentham, James
Mill nebo John Stuart Mill byli **hedonisté** - přesvědčení,
že jediné, základní dobro je pleasure, různě překládané
jako slast, blaho, radost, a základní zlo je pain, bolest
neboli strast.

EMBARGO – Jen pro posluchače Úvodu do etiky ZS 2003 – NEROZMNOŽUJTE, NEROZŠÍŘUJTE

Ty považuje za přirozené: příroda sama nás podřídila dvěma svrchovaným pánům, *slasti a strasti*.

Prostě slast těší, strast trápí – radost těší, bolest bolí.

Je to tak prosté, tak jednoduché, že Bentham byl přesvědčen, že je to nepochybné

Tak to prostě je: **dobro je radost, zlo je bolest**

Proto mimo zásadu **utilitarismu**, vytvoř co nejvíce dobra, máme i zásadu **hedonismu**, vytvoř co nejvíce radosti či slasti

Je důležité utilitarismus a hedonismus rozlišovat. Skutečnost, že mnoho lidí si cení jiné hodnoty více než slasti (pleasure) je argument proti hedonismu, ne proti utilitarismu!

Jeremy Bentham (1748-1832) nerozlišuje: je přesvědčen, jako Thomas Hobbes před ním: že příroda sama nás podřizuje základnímu faktu, že bolest bolí a slast těší – vždy všude

Utilitarismus se předkládá jako přirozená etika právě proto, že hedonismus je (údajně) přirozený

Z toho Bentham v roce VFR 1789 v *Zásadách morálky a zákona* odvozuje svoji

Zásadu největšího štěstí (blaha, slasti): Tak jednej, **abys svým jednáním vytvořil co největší množství slasti pro co největší počet lidí**: prostě, aby lidem bylo dobře

Ediční poznámka: Bentham nerozlišuje utilitarismus a hedonismus hovoří prostě o utilitarismu a má na mysli obojí. Protože ale utilitarismus nemusí být hedonistický, v těchto přednáškách nehovořím o slasti, nýbrž o **dobru**, ať je, jaké je

* * *

Bentham a všichni reformátoři 19. stol. byli přesvědčená, že utilitarismus je návod k pokroku ve všem lidském konání, proti zatuchlým návykům

Benthamův přední zájem: reforma soudní a vězeňské praxe (cf. Foucault o věznění a trestu – vzdor mnoha velmi hrubým chybám ve faktografii výborný psychologický postřeh!)

Anglické třídní rozdíly slábnou, soudní praxe na nich založená selhává: drakonický přístup se hroutí, s ním i systém založený na odstrašování a retribuci a představa, že spravedlnost vyžaduje, aby se za zločin platilo trestem: mohl bych si předplatit zločin odsezením trestu?

EMBARGO – Jen pro posluchače Úvodu do etiky ZS 2003 – NEROZMNOŽUJTE, NEROZŠÍŘUJTE

To chce Bentham odbourat: jediný účel je, abychom vytvořili co nejvíc blaha, co nejméně trápení, pro co nejvíc lidí
trest nevzkřísí mrtvého, jen přidává utrpení - z toho se radovat? Jen pěstujeme zločince
Proto v soudnictví a vězeňství smysl má jen rehabilitace:
 vytvářet občany schopné soužití:
 „fešácký kriminál“: jako ústav který buduje sebeúctu

Na to námitka: Jenže jaká je to pak spravedlnost?

Nato Bentham: podívejte se, kam jste to dotáhli s tou svou „spravedlností“!!

Začínáme znova, na zelené louce: budovat společnost
ne na základě abstraktní „spravedlnosti“, nýbrž na základě úsilí o největší dobro pro každého a pro všechny

Tradiční etika vystačí s přikázáním: nezabiješ
utilitaristé: nezabiješ - i když tím přivádíš utrpení a bolestnou smrt? **Copak by si milostivý Bůh mohl přát nesmyslné utrpení?**

➤ **Příklad:**

rétorika o kultuře života, kultuře smrti (kontracepce):
ano, život, jenže přemnožování vede právě ke kultuře smrti. Příklad krys, příklad lidí:
 není naděje na nápravu, budou genocidy a rasismus,
pokud nepřijmeme odpovědnost za populační vývoj - to znamená kontracepci a také nechat plod zemřít (příklad předčasně narozených!)

➤ **Opačný příklad prodlužování života: lidé v biologické funkci (jen hlava)? Tradičně lékař hojil život, nechal skončit (president Lincoln!) Následky tlaku pojišťoven**

Proto utilitaristé: morální povinnost vzít v potaz celkové dobro, **ne biologický život za každou cenu, nýbrž hodnotný život**, boj proti utrpení, ne prostě „proti smrti“

O dobro jde: aby byli lidé šťastní, netrpěli zbytečně: O DOBRO JDE

* * *

Všimněme si:

JDE O DOBRO JAKO TAKOVÉ, ne jen vlastní dobro, vlastní prospěšnost

Pokleslý přístup: zde mylně zvaný „pragmatismus“:
 jde jen o můj či náš osobní okamžitý prospěch, ne o dobro jako takové
to není utilitarismus (ani pragmatismus), to je jen a jen čiré sobectví

Jde o dobro jako takové: celkový fond bolesti a štěstí, i když pro mě osobně může být výhodnější něco jiného

EMBARGO – Jen pro posluchače Úvodu do etiky ZS 2003 – NEROZMNOŽUJTE, NEROZŠÍŘUJTE

ježdění do Prahy autem: utilitarista pojede tramvají
pro obecné dobro!

Všimněte si za druhé:

Do fondu započítat i mimolidské bytosti - tradiční etika,
církve považují lidi za panskou rasu, moderna ostatní
zvířata za surovinu

Jenže **z hlediska radosti a bolesti není mezi lidmi a ostatními
zvířaty morálně závažný rozdíl**

Jsou rozdíly: lidé jsou nebezpečnější, dokáží jednat
v rozporu s pudovým řádem, schopní zabít
vzdávajícího se, vyhubit jiné druhy - jsou
mocnější

To však je neopravňuje zneužívat, jen lidem klade
vyšší povinnost ohleduplnosti

**V zásadní schopnosti radovat se a trpět jsme si
s ostatními životy rovni, a jediné, co platí, je
schopnost radovat se a trpět. Všechno ostatní je
pověra: **jediné, co je závažné, je jednat tak, aby
naše jednání bylo zaměřeno k vytvoření co nejvíce
štěstí, co nejméně utrpení pro všechny cítící
bytosti****

To je veliký, zásadní a nepopřítelný přínos utilitarismu:

Dobré je působit radost, zlé je působit bolest

žádná morálka není morální, pokud si toto do hloubky neuvědomuje.